

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2009

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara $2\frac{1}{2}$

Bammbiri ili li na masiatari a 20.

PFESANI

Vhalani ndaela dzi tevhelaho nga vhuronwane ni sa athu u thoma u fhindula mbudziso:

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo didina nga u vhalala bambbiri lothe. Tolani siatari la Zwi re Ngomu ni swae nomboro dza mbudziso dzo disendekaho kha bugu dze na guda iwaha uno.
3. Bambbiri heli li na khethekanyo THARU:
  - KHETHEKANYO YA A: Vhurendi (30)
  - KHETHEKANYO YA B: Nganea (25)
  - KHETHEKANYO YA C: Dirama (25)
4. Tevhedzelani ndaela dzo newaho mathomoni a khethekanyo iwe na iwe nga vhuronwane.
5. Fhindulani mbudziso THANU dzo fhelela: **tharu** kha KHETHEKANYO YA A, **nthihi** kha KHETHEKANYO YA B na **nthihi** kha KHETHEKANYO YA C. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri ni wane thuso.
6. Nomborani phindulo dzanu sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bambbiri la mbudziso.
7. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
8. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.
9. Ndangatshifhinga yo anganywaho:
  - KHETHEKANYO YA A: minetse ya 40
  - KHETHEKANYO YA B: minetse ya 55
  - KHETHEKANYO YA C: minetse ya 55

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI		
<i>Vhurendi ho randelwaho: Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE NA DZINWE</i>		
NOMBORO	MBUDZISO	MARAGA
1. Tshirendo: <i>Tshilwavhusiku tsha Ha-Ramabulana</i>	Mbudziso ndapfu	10
KANA		
2. Tshirendo: <i>Ro tangana</i>	Mbudziso pfufhi	10
KANA		
3. Tshirendo: <i>Vhungoho</i>	Mbudziso pfufhi	10
KANA		
4. Tshirendo: <i>Tshidakwa</i>	Mbudziso pfufhi	10
NA		
<i>Vhurendi vhu songo randelwaho: Fhindulani mbudziso NTHIHI</i>		
5. Tshirendo: <i>Lufu</i>	Mbudziso ndapfu	10
KANA		
6. Tshirendo: <i>Lufu</i>	Mbudziso pfufhi	10
KHETHEKANYO YA B: NGANEA		
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI*</i>		
7. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso ndapfu	25
KANA		
8. <i>Tshi do lilwa</i>	Mbudziso pfufhi	25
KANA		
9. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso ndapfu	25
KANA		
10. <i>Bulayo lo talifhaho</i>	Mbudziso pfufhi	25
KANA		
11. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso ndapfu	25
KANA		
12. <i>Mafeladambwa</i>	Mbudziso pfufhi	25
KHETHEKANYO YA C: DIRAMA		
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI</i>		
13. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso ndapfu	25
KANA		
14. <i>Ha u tsa ndi ha u gonya</i>	Mbudziso pfufhi	25
KANA		
15. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso ndapfu	25
KANA		
16. <i>Milomo ya nukala</i>	Mbudziso pfufhi	25
*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.		

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhuṭanzi ha uri no fhindula mbudziso dzoṭhe nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa:

KHETHEKANYO	MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO TSHO TEAHO	X
A: Vhurendi (Tshirendo tsho randelwaho)	1 – 4	2	
A: Vhurendi (Tshirendo tshi songo gudelwaho)	5 – 6	1	
B: Nganea (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	7 – 12	1	
C: Dirama (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	13 – 16	1	
*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na ya C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzo vhudziswa.

VHURENDI HO RANDELWAHO/GUDELWAHO**MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)**

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso yo vhudziswa:

TSHILWAVHUSIKU TSHA HA-RAMABULANA – LR Ndlovu

- 1 Afrika Tshipembe nga li niwe nga toni
- 2 Vundu la Devhula li rwiwe nga thamu
- 3 Vundu li newe tsole
- 4 Nge la ziamedza khosi Makhado

- 5 Tshi ngafhi tshiangaladzi tsha khumbudzo
- 6 I ngafhi mihuvho ya phululedzo na thendo
- 7 Li ngafhi dzadza la u mona biko
- 8 Kha mbokoti iyi yo milwaho nga mavu

- 9 Mavu a la zwinu nangoho
- 10 Thumbu ya Swongozwi yo fura malofha a muhali
- 11 Muhali o dzungudzaho a hagala shango li tshi rengwa
- 12 A Iwa a kunda vhatshena henengei Schoemansdaal

- 13 Tshirengululi tsha mbofholowo ndi iwe Makhado
- 14 Pfumo lo pfulaho zwifheti misi ila
- 15 Tshitangu tsha philamisevhe
- 16 Ndi iwe Tshilwavhusiku tsha ha Ramabulana

- 17 Dzina la Makhado nga li runganye mbabvuni dza divhazwakale
- 18 Li edze la Shaka khosi ya mazulu
- 19 Makumba e Makhado a sia o vhea
- 20 Vhaalameli vhaona nga hu vhe rine.

Sengulusani tshirendo itshi ni tshi sumbedza ndila ye murendi a shumisa ngayo maipfi u bveledza thero ya tshirendo.

[10]

KANA

MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

RO TANGANA – AC Bvumbi

- 1 Nne na inwi
- 2 Ro tangana ndi songo humbula
- 3 Mbilu dzashu dza angana
- 4 Dza vha mbilu nthihi
- 5 Ra humbula mazha
- 6 Dzo vhoxwa nga lufuno
- 7 Ra hotola rothe.

- 8 Lwendonni ri tshimbila ro hakana
- 9 Ri tshi posa maga khathihi
- 10 Ri tshi swika murunzini ra awela rothe
- 11 Ri tshi takuwa ra takuwa rothe
- 12 Hu si na luiwe lunako lu nkambaho

- 13 Nda farwa nga ndala ni a ntikela khali
- 14 Nda farwa nga dora ni a nkela madi
- 15 Nda farwa nga dudu ni a **nkota**
- 16 Nda dzhenwa nga mbiti ni a nkhuthadza
- 17 Wanga muya wo fhola

- 18 Ri la ndilo nthihi
- 19 Ri kuvhatedzana nguvho nthihi
- 20 Ri amba nga ipfi lithihi
- 21 Ra thathedza vhavilinganyi
- 22 Vhokhutha vha re zwifheti.

- 2.1 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-de? (1)
- 2.2 Ndi vhonnyi vho tangana ho afha? (1)
- 2.3 Ipfi 'nkota' lo shumiswaho kha vese 15½ li khou amba mini? (1)
- 2.4 Ndi muhumbulo ufho une ra u wana kha ndima 4? (1)
- 2.5 Vhudipfi ha murendi ndi vhufho? Tikedzani. (2)

- 2.6 Zwine murendi a khou amba tshirendoni itshi zwi a tendisea na? Tikedzani. (2)
- 2.7 Talutshedzani ndila ye murendi a shumisa ngayo luambo kha vese 21 – 22. (2)
[10]

KANA

MBUDZISO 3 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

VHUNGOHO – TA Ravhanga

- 1 Vhungoho ndi bako mukuvhatedzi
- 2 Ndi nguvho ya phila
- 3 I dzumbetshedzaho vhuthu ya vhu serisa
- 4 Fhasi ha magovha matswu ha dadamala
- 5 Vhuthu ha ima he dzi!

- 6 Vhungoho ndi murunzi wa tshinada
- 7 Murunzi u sa fhisi u sa rotholi
- 8 Ndi dzhavelo la hothe vhuthu
- 9 Ho xedza yothe ngelekanyo vhutshiloni
- 10 Vhuthu ho farwaho nga ndado

- 11 Vhungoho ndi dzhavelo li sa wi
- 12 Naho mudalo u wa Noaxe
- 13 Ndi tombo li sa tseki
- 14 Nge mudzi walo wa shanduka munanga
- 15 Pharani dza dzithombo dza sunguvhela

- 16 Vhungoho ndi tshiguru tshi sandwaho
- 17 Nga wa mbilu yo furaho tshimbevha
- 18 Nga u hanwani ha dzulela u thakha
- 19 Sa khali ya tshisese

- 20 Vhungoho ndi musevhe u pfulaho zwihulu
- 21 U kundaho na diabolo u ima
- 22 Nga vhutulu ha sia la bulayo
- 23 Kha we ndilani a ima
- 24 A tshi lingedza u thivha mulambo tshanda

- 3.1 Murendi u amba nga ha mini tshirendoni itshi? (1)
- 3.2 Ndi tshivhumbeo-de tsha tshirendo tsho bveledzwaho nga ndima 1 no sedza dzivese/mitala yatsho? (1)
- 3.3 Bulani dzina lo bulwaho li tshi bva Bivhilini line murendi a sumbedza u khwatha ha vhungoho. (1)
- 3.4 Ndi vhafhio vha sandaho ngoho? (1)
- 3.5 Muhumbulo muhulwane wa tshirendo itshi ndi ufhio? (2)
- 3.6 Ndi zwone na zwine murendi a ri 'Vhungoho ndi musevhe u pfulaho zwihulu'? Tikedzani. (2)
- 3.7 Inwi ni vhona vhungoho sa tshithu-de? (2)

[10]

KANA

MBUDZISO 4 (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

TSHIDAKWA – T Makhado

- 1 Vhutshilo hau vhu nga ha luthwethwe vhulimboni
- 2 Naho wa sindwa mutulini wa mavhele
- 3 Vhutshilo hau a vhu nga guvhuwi
- 4 Nge mathada a u dela sa zwitshete zwa muumba
- 5 Ngavhe u vhe **khundavhalai** i shayaho mudengu
- 6 Ha nga u konana na dziphombwe u lusa ndaka
- 7 Nayo dzau wo dzi rea nga tshikwekwe
- 8 Wa nga tsilu li bulaho zwothe zwa mbiluni
- 9 Ngavhe u sa newi tuvhu
- 10 Nge wa hangwa vhotoma hau
- 11 U sa tsha elelwa zwa mathupho
- 12 Vhunga nyambo dzau hu zwiombo ngomani
- 13 Ngavhe mulomo wau u tshi ambela mbevhevhe
- 14 U lwela vha tsikuni na vhashai
- 15 U nga magungwa a vhashai o nwela kotho
- 16 Ngeno vhaphulusi vha tshi tshimbila nga thongathusedzi

- 17 Iwe tshidakwa u vhusaho vhaṭoma
 18 U nga ndau i vhombaho ya phanzhe
 19 Vhunga ṭhamu na tsole zwi tshi iledza vhuṭala
 20 Nge muvhuso wau wa tshimbila nga thongatserekanyo
 21 Vhutshilo hau ndi khangala khanganyise
 22 Nge khangala ya ruḁa maṭo
 23 Vuluvulu lo fa nga vuhwawho.

- 4.1 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-ḁe? (1)
- 4.2 Ipfi 'khundavhalai' kha vese 5 li amba mini? (1)
- 4.3 Ndi muhumbulo ufhio une murendi a ṭoḁa u u bvedza nga vese 17 na 18? (1)
- 4.4 Neani muhumbulo muhulwane une murendi a ṭoḁa u bvedza nga ndima 1. (2)
- 4.5 Vhudipfi ha murendi ndi vhufhio tshirendoni itshi? Tikedzani. (2)
- 4.6 Talutshedzani ndivho ine murendi a tama ni tshi i swikela tshirendoni itshi. (1)
- 4.7 Figara ye murendi a i shumisa kha vese 1 i kwama hani kupfesesele kwanu kwa itshi tshirendo? (2)
- [10]**

NA

VHURENDI VHU SONGO GUDELWAHO/RANDELWAHO**MBUDZISO 5** (Mbudziso ndapfu)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

LUFU – PP Nemaenzhe

- 1 Vhuongelo ho fhatwa.
- 2 Dzikereke dzo fhatwa.
- 3 Zwothe zwo fhatelwa u dzula iwe.

- 4 Lufu, u ofhiwa nga vhothe:
- 5 Vhothe vhane vha si u divhe vhungomu hau;
- 6 Vhothe vhane vha si kone
- 7 U xwatusa luvholela lwau.

- 8 Vhutulu ho fhomiwaho kha vhura hau,
- 9 A si vhutulumulimo
- 10 Ndi vhutuluvhutshilo.

- 11 Luvholela lwau ndi mununzvu,
- 12 Mununzvu wa vhutshilo.
- 13 Ane a rungwa nga luvholela.
- 14 U rungwa nga vhutshilo.

Talutshedzani ndila ye murendi a shumisa ngayo zwiga zwa u vhala kha u tutuwedza thalutshedzo ya tshirendo itshi.

[10]

KANA**MBUDZISO 6** (Mbudziso pfufhi)

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi disendekaho khatsho:

LUFU – PP Nemaenzhe

- 1 Vhuongelo ho fhatwa.
- 2 Dzikereke dzo fhatwa.
- 3 Zwothe zwo fhatelwa u dzula iwe.

- 4 Lufu, u ofhiwa nga vhothe:
- 5 Vhothe vhane vha si u divhe vhungomu hau;
- 6 Vhothe vhane vha si kone
- 7 U xwatusa luvhona lwau.

- 8 Vhutululo ho fhomiwaho kha vhura hau,
 9 A si vhutulumulimo
 10 Ndi vhutuluvhutshilo.
- 11 Luvholela lwau ndi mununzwu,
 12 Mununzwu wa vhutshilo.
 13 Ane a rungwa nga luvholela.
 14 U rungwa nga vhutshilo.

- 6.1 U ya nga ha murendi, lufu lu hothe-hothe. Bulani tshithu tshithihi tsho fhathelwaho u dzula lufu. (1)
- 6.2 Ndi ngani lufu lu tshi ofhiwa nga vhatu? (1)
- 6.3 Talutshedzani zwine murendi a toda u ri vhudza zwone nga ndima 2 (vese 4 – 7). (2)
- 6.4 Ndi tshiga-de tsha vhurendi tsho shumiswaho kha vese 4? (1)
- 6.5 Murendi u toda u ri vhudza mini nga ipfi "luvholela" kha vese 11? (1)
- 6.6 Ndi figara-de ya muambo yo shumiswaho kha vese 11, nahone murendi o i shumisa u bveledza muhumbulo ufhio? (2)
- 6.7 Murendi u dzhia lufu sa tshithu-de? (2)
- [10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA A: 30

NA

KHETHEKANYO YA B: NGANEA

Fhindulani mbudziso NTHIHI kha khethekanyo iyi.

MBUDZISO 7 (Mbudziso ndapfu)***TSHI DO LILWA – NE PHASWANA***

Sedzulusani ndila ye **siangane** na **fhethuvhupo** zwa thusedza ngayo kha u bveledza **thero** ya bugu iyi.

[25]

KANA**MBUDZISO 8 (Mbudziso pfufhi)*****TSHI DO LILWA – NE PHASWANA***

Vhalani tshipida tsha mafhungo tshi bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela:

"Ndi vho kona u zwi vhona zwino. Zwikolodo hafha mudini zwi tou tshatshama sa nnda kha tshirahadonngi tsho anewaho duvhani; ngoho, zwi tou vha zwone zwiendangankhunyu nga khaladzi. Ndi do ri a zwo ngo ralo ngani; he, danu mmbudza; zwothe zwine ra vha nazwo ndi zwikolodo fhedzi. Zwiambaro zwashu khathihi na zwa vhana, zwi kha di badelwa. Ni ri zwi a tanzwa mbilu ya muthu zwenezwi. Masofa aya e ra dzula ntha hao, ndi tshikolodo tshinu. A zwi hanedzwi ro tou ntha ha zwikolodo tshanzha! Tshitofu khathihi na tafula na thelevishini, a ri tsha vhuya ra kha di zwi amba; ndi ndima ine ya kha di tou bva u randwa. Ndu yone tshi tou vha tshikolodo tsha vhutshilo ..." Vho-Emeli vha mbo di vha dzhena hanwani; "Vha songo hangwa goloi na tshelede ya vhana ya tshikolo ngei Capricorn, Pietersburg hune ra kha di koloda na ya nwedzi wo fhiraho".

- 8.1 Bulani dzina la muambi wa aya mafhungo na vhushaka hawe na muambiwanae. (2)
- 8.2 Afho mafhungoni hu khou ambiwa nga ha mini? Nani tshiitisi tsho tutuwedzaho nyimele iyi. (2)
- 8.3 Aya mafhungo vha khou a amba vhe ngafhi? (1)
- 8.4 Ndi nnyi a sumbedzaho u sa vhilaedzwa nga zwine zwa khou ambiwa? (1)
- 8.5 Vhana vha vhaambi avha vha dzhena tshikolo ngafhi, nahone inwi ni vhona unga a nga vha e nnyi o itisaho uri vha ye tshikoloni itsho? (2)
- 8.6 Sumbedzani kutshilele ku sa fani kha vhutshilo ha avha vhavhili. (2)

- 8.7   Ṭalutshedzani uri muṇwe na muṇwe wavho u shuma mini. (2)
- 8.8   Ndingedzo dzo moḁaho/dzi songo tsha shumaho dze vhaambi avha vha lingedza u dzi ita uri vha ḁibvise kha nyimele ine vha vha khayoy ndi dzifhio? Ṭalutshedzani mbili. (2)
- 8.9   Vho-Luvhone vho vha vha si tshigevhenga. Ni a tendelana kana u hanedzana na ḁikumedzwa ḁi? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)
- 8.10   Ṭalutshedzani muhumbulo muhulwane une muṇwali a tama u u pfukisela vhavhali kha nganea iyi. (2)
- 8.11   Ṭalutshedzani masiandaitwa ane a bvelela kha muthu nge a ḁidzhenisa kha zwa vhugevhenga. (2)
- 8.12   Vhuḁifari ha Vho-Emeli muḁini wa ha Nethulwe ni vhona vhu tshi pfala? Tikedzani phindulo yaṇu. (3)
- 8.13   Vhupfiwa haṇu ndi vhufhio kha zwe zwa bvelela kha Vho-Luvhone musi bugu i tshi fhela? Tikedzani. (2)

[25]

KANA

MBUDZISO 9 (Mbuziso ndapfu)

BULAYO LO ṬALIFHAHO – AW MAGAU

Sedzulusani ndila ye **siangane** na **fhethuvhupo** zwa tuṭuwedza ngayo kubveledzele kwa **thero** buguni iyi. [25]

KANA

MBUDZISO 10 (Mbudziso pfufhi)***BULAYO LO TALIFHAHO – AW MAGAU***

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tshi tevhela:

"Vhone Vhavenda nne vho vha vha tshi do pfa ndo bwelwa tshaloni tshithihi na Muanalo nga Swondaha yo fhiraho."

"Mulandu u mini iwe mufunzi wanga nwana wa muzwala wa mme anga?"

"Vhavenda nne ndo tulelwa, ndo sukumedzelwa tshaloni tsha mufu Muanalo nga livemu."

"Nga muthu o takalaho zwavhudi, ndi nnyi onoyo?
Zwino ndi mini vha songo mu hwelela khoroni ra mu lifhisa ra dovha ra mu pandela?"

Vha tshi ralo vho vha vha tshi khou
givha-givha fhasi nga tshitiki tshe vha fara nga tshanda
tshaula khathihi na u dzungudza thoho. Ho do fhela tshifhinga
vhuvhili havho vho sokou duu, vho lavhelesana zwifhatuwo.

- 10.1 Uyu mufhindulano u vhukati ha nnyi na nnyi? (2)
- 10.2 Vhathu avho vho vha vha tshi khou bva ngafhi, nahone u ita mini? (2)
- 10.3 Bulani dzina la muthu we a sukumedzela muambi wa aya mafhungo tshaloni. (1)
- 10.4 Mbulungo iyo yo vha i tshi khou bvelela ngafhi? (1)
- 10.5 Vhaambi vha mafhungo aya vho vha vha tshi khou bva u senga mulandu wa nnyi, nahone wo vha u mulandu wa mini? (2)
- 10.6 Kutshilele kwa vhaambi vha aya mafhungo ku fana ngafhi? (2)
- 10.7 Talutshedzani uri ndi ngani muhwelelwa a songo wanala mulandu. (2)
- 10.8 Vhavenda a vha fulufhedzei. Tikedzani. (2)
- 10.9 Talutshedzani zwithu zwe zwa ita uri vhaambi vha mafhungo aya vha vhenge Vho-Lugisani. (2)

- 10.10 Vhambedzani ndila ine Vho-Lugisani na Vhavenda vha fhambana ngayo kha kutshetshelwe kwavho kwa mafhungo kana milandu. (2)
- 10.11 Talutshedzani nga ha masiandaitwa e a bvelela kha vhathu vhe vha vha vha tshi vhenga Vho-Lugisani. (2)
- 10.12 Ni dipfa hani nga masiandaitwa enea? (3)
- 10.13 Muhumbulo we Vho-Lugisani vha u bula wa uri vhatthanga vha fanela u guda u reila inwi ni vhona u wavhudi? Tikedzani. (2)

[25]

KANA

MBUDZISO 11 (Mbuziso ndapfu)

MAFELADAMBWA – NE SIGOGO

Sedzulusani ndila ye **siangane** na **fhethuvhupo** zwa thusedza ngayo kha kubveledezele kwa **thero** buguni iyi. [25]

KANA

MBUDZISO 12

MAFELADAMBWA – NE SIGOGO

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbuziso dzo disendekaho khao:

TSHIPIDA 1

"Vhone musadzi vha a divha vha a diambadza matari masiari tshivhangalala! Vha ri mmbwa yo wanalaho giratshini yashu? A thi ri ndi phele yavho ine vha lala vha tshi gadisa ngayo vhusiku rine ro lala? Nne ndi khou ri ndi do vha vhidzela iwana wanga a da na makhomoretthe a henengei ha Zulu hune a dzhena hone tshikolo. Ndi ri a do fhisa muthu mat hayo ane a nga a tshilumanamana a fa o rondolowa."

TSHIPIDA 2

"... Zwino nne ndi khou vhona hei mitodzi yothe ye vhathu vha shingizhela i tshi tou vha mufhululu wa uri o shuma. Ndi ya u fhululedza kha nndwa ye vhone vhavhili a vha lwela. Nne ndo rali ndo sokou phirimela birimani ngeno tshine nda khou fela tshone hu si na. Vhone vha khwine ngauri vho vhuwela. Zwanga zwi a pfisa vhutungu. Ndi khou fela felo sa bete li tshi wela mutukuni."

- 12.1 Muambi wa mafhungo kha Tshipida 1 ndi nnyi, nahone o vha a tshi khou amba na nnyi? (2)
- 12.2 Uyu 'niwana wanga' ane a khou ambiwa afha ndi nnyi, nahone ndi tshini tshi itisaho uri vha pfe vha na fulufhelo la uri a nga vha thusa? (2)
- 12.3 Mafhungo a uri mmbwa a si 'mmbwa' ndi 'phele', muambi uyu o a wanafhi? (1)
- 12.4 Hone mmbwa yeneyo yo vha yo dzhena hani giratshini? (1)
- 12.5 Bulani vhatu vhane vha khou ambiwa navho kha Tshipida 2. (2)
- 12.6 Kutshilele kwa muambi wa Tshipida 1 na wa Tshipida 2 kwo fhambanafhi? (2)
- 12.7 Talutshedzani ndila ye hezwi zwa 'u fela dambwa' zwa itea ngayo kha hoyu muaanewa ane muambi a ri 'niwana wanga' hafha mafhungoni e na vhalala. (2)
- 12.8 Hoyu 'niwana wanga' ane a khou ambiwa nangoho ndi muthu wa u sokou wela-wela zwithu. Tikedzani fhungo ili. (2)
- 12.9 Talutshedzani zwo itisaho uri ngoho yotho ya mafhungo a mmbwa i bevele khagala ngei kotho. (2)
- 12.10 Vhambedzani ndila ine muambi wa Tshipida 2 a fhambana ngayo na niwana wawe kha kuvhonele kwa mafhungo. (2)
- 12.11 Talutshedzani nga ha masindaitwa e a bevelela kha niwana wa muambi wa Tshipida 1. (2)
- 12.12 Inwi ni dipfa hani nga masindaitwa enea? (2)
- 12.13 Kuambele kwa muambi wa Tshipida 2 ku bvukulula vhudipfi-de? Sumbedzani arali ni tshi ima navho kana ni sa imi navho kha zwine vha khou amba. (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA B: 25**NA**

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO 13** (Mbudziso ndapfu)**HA U TSA NDI HA U GONYA – LL MAFENYA, NA MILUBI****MUTSHUTSHU – LL MAFENYA**

Saukanyani ni tshi sumbedza ndila ye muniwali a shumisa ngayo **khudano** u bveledza **ndivho**(thero) ya dirama iyi. [25]

KANA**MBUDZISO 14** (Mbudziso pfufhi)**HA U TSA NDI HA U GONYA – LL MAFENYA, NA MILUBI****VHA DILINDE – NA MILUBI**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

Wanani:	(<i>A tshi ambela fhasi.</i>) Havha munna vho vhumbea nga ndila i fushaho. Idzanu sedza khana yavho, mahada avho na musu vho ambara vha fanelwa. Tshifhatuwo u nga vhuya wa ri vha tamba nga mafhi. Havha munna vha 'sexy' ni a divha?
Kani:	Kani ni khou vha toda? (<i>U a mwemwela.</i>)
Wanani:	Ndi kale ndi tshi khou vha toda. Ndi khou vha toda holula lune a thi fulufheli uri vha do mmbalela.
Kani:	Inwi itali ni a balelwa nga muthu naa? Ni tou vha teretere li no tupula na midzi.

- 14.1 Wanani na Kani afha vha khou amba nga ha nnyi, vhe ngafhi, nahone hu tshi khou itwa mini? (3)
- 14.2 Ndi mini zwi kungaho Wanani kha avha munna vhane a khou amba nga havho? (1)
- 14.3 Talutshedzani mvumbo ya Wanani. (2)
- 14.4 Vhambedzani kutshilele kwa Kani na kwa Wanani. (2)

- 14.5 Bulani zwo iteaho rumuni ya Wanani musi havha muambiwa vho vhidzelwa ngomu. (2)
- 14.6 Ndi zwifhio zwe Vho-Funani vha vha vha sa zwi ðivhi nga ha Wanani ngeno zwi tshi ðivhiwa nga mufumakadzi wavho na shango lothe? (2)
- 14.7 Ndi tshini tsho itisaho uri Vho-Funani vha ðiwane vha tshi khou nwa waini nahone masiandaitwa a zwenezwo o vha afhio? (2)
- 14.8 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga **Ee** kana **Hai** ni dovhe ni tikedze:
- 14.8.1 U ya nga ha Kani, u nwa kholoðirirngi ndi u ðiita muthu wa fhasi. (2)
- 14.8.2 Wanani na Vho-Funani vho la 'sapha' resitorenteni ya Tusk. (2)
- 14.9 Talutshedzani muhumbulo muhulwane une muñwali a khou toda u u isa vhathuni nga ðirama iyi. (2)
- 14.10 Inwi ni lila na Vho-Funani kha zwe vha tangana nazwo? Tikedzani. (3)
- 14.11 Arali no ðiwana ni kha nyimele ye Vho-Funani vha vha vha vhe khayoy ngei hodelani, no vha ni tshi ðo ita mini? (2)
- [25]

KANA

MBUDZISO 15 (Mbudziso ndapfu)

MILOMO YA NUKALA – MP NEFEFE

Saukanyani ni tshi sumbedza ndila ye muñwali a shumisa ngayo **khudano** u bveledza **ndivho** (thero) ya ðirama iyi. [25]

KANA

MBUDZISO 16 (Mbudziso pfufhi)**MILOMO YA NUKALA – MP NEFEFE**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho:

Vho-Bukuta:	(<i>Vho no fhedza zwe vha vha vha tshi khou ita zwone</i>) Zwino a si zwenezwi ndo fhedza. Zwenezwi ndi pfe mme au vha tshi khou zwi divha. Nda vhuya nda tou zwi pfa vha tshi khou zwi divha, kale wo vhulungiwa wa shona. A zwi vhudziwi muthu hezwi. Ndi tshiphiri tshashu ri vhavhili. U khou zwi pfa?
Ntshengedzeni:	(<i>A tshi khou lila</i>) Ndo zwi pfa.
Vho-Bukuta:	Wa vhuya wa tou zwi vhudza muthu u zwi divhe zwauri ndo u vhulaha kale.
Ntshengedzeni:	Vho-vho mmbaisa baba!
Vho-Bukuta:	Muthu ndi u kondelela u vhuya u swika zwi tshi fhola hezwi zwithu. Tavhanya u yo dudedza madi a u tamba Tsumbedzo a sa athu vhona tshithu. (<i>Vha a bva</i>)

- 16.1 Bulani vhushaka vhu re hone vhukati ha Vho-Bukuta na Ntshengedzeni. (2)
- 16.2 Ndi ngani Ntshengedzeni a tshi khou lila? (2)
- 16.3 Nga nyambo yavho, ni vhona Vho-Bukuta vha muthu-de? (2)
- 16.4 Kha Tsumbedzo na Ntshengedzeni, Vho-Bukuta vha funesa ufhio? Tikedzani. (2)
- 16.5 Talutshedzani zwe zwa bvelela vhukati ha Vho-Bukuta na Ntshengedzeni. (2)
- 16.6 Ndi zwifhio zwe zwa vha zwi tshi khou bvelela mudini wa Vho-Bukuta zwe Vho-Takalani vha vha vha sa zwi divhi? (2)
- 16.7 Bulani masiandaitwa e Vho-Bukuta vha tangana nao nga zwe vha ita. (2)
- 16.8 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga **Ee** kana **Hai**, ni dovhe ni tikedze:
- 16.8.1 Ntshengedzeni u na tshikhuna. (2)
- 16.8.2 Muofhe o vha a tshi funa Ntshengedzeni. (2)

- 16.9 Tsalutshedzani muhumbulo muhulwane une muniwali a khou toda u u isa vhathuni nga dirama iyi. (2)
- 16.10 Inwi ni a lila na Vho-Bukuta kha tshigwevho tshe vha tangana natsho? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 16.11 Arali inwi no vha ni tshi khou diwana ni kha nyimele ye Ntshengedzeni a vha e khayi no vha ni tshi do ita mini? (2)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO IYI YA C: 25

MARAGAGUTE: 80